

Μορφές Ελλήνων Λογίων στην Ρουμανία του 19ου αιώνα

ELENA LAZAR, Ελληνίστρια, Διευθνήτης του Εκδοτικού Οίκου Ομόνοια, Βουκουρέστι
Email: elenalazaromonias@yahoo.com

Στο έδαφος της σημερινής Ρουμανίας εξελίχθηκε από την πρώιμη Αρχαιότητα ως την σύγχρονη εποχή, αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε, μια δεύτερη «Magna Graecia» (ή «Magna Graecia του Βορρά»), όπως αποκάλεσε τα δακικά μέρη ο σπουδαίος Έλληνας Βυζαντινολόγος και Ακαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθινός). Από την ίδρυση, τον 7ο-6ο αιώνα π. Χ., των πρώτων ελληνικών αποικιών στη ρουμανική ακτή της Μαύρης Θάλασσας ως σήμερα, οι σχέσεις των δυο λαών ήταν διαρκείς, δεν διακόπηκαν σχεδόν ποτέ. Με την άνοδο της Κωνσταντινούπολης στη σκηνή της Ιστορίας, ο βυζαντινός Πολιτισμός αντανάκλαται, επί μια ολόκληρη χιλιετία, βόρεια του Δούναβη. Η σφραγίδα του βυζαντινού Πολιτισμού, εμφανέστερη κυρίως στην Βλαχία και τη Μολδαβία, βρίσκεται παντού: στην Εκκλησία, ως σημειωθεί δε ότι οι Ρουμάνοι παρέμειναν Ορθόδοξοι μέχρι σήμερα, στους κρατικούς Θεσμούς, το Δίκαιο, τον Πολιτισμό.

Μετά το 1453, η έξοδος των Ελλήνων προς τις ρουμανικές περιοχές μαζί με όλη τους την πνευματική κληρονομιά, συμβάλλει στη δημιουργία ενός αληθινού «Βυζαντίου μετά το Βυζάντιο», για να χρησιμοποιήσουμε την εύγλωττη έκφραση του μεγαλύτερου Ρουμάνου ιστορικού, Nicolae Iorga. Ο ελληνικός κόσμος θεωρεί τις ρουμανικές περιοχές ως λιμάνι, ως καταφύγιο ώστε, κατά μια λαϊκή έκφραση, «μόνο ο Παράδεισος είναι καλύτερος από την Βλαχία». Η αλήθεια είναι ότι στις ρουμανικές χώρες ο έλεγχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν τόσο αυστηρός, όπως στα υπόλοιπα Βαλκάνια, όπου η κυριαρχία της Πύλης ήταν απόλυτη.

Η ελληνική γλώσσα, *lingua franca* κατά την Αρχαιότητα, έγινε, από τον 15ο αιώνα μέχρι το κατόφλι της σύγχρονης εποχής, η γλώσσα του εμπορίου και του Πολιτισμού. Η νέα ελληνική εν συνεχεία και από τον 17ο αιώνα, γίνεται η γλώσσα του Σχολείου και των Επιστημών, αποτελεί δε για πολλά χρόνια όχημα για τη διείσδυση του δυτικού Πολιτισμού στη Νοτιανατολική Ευρώπη. Παράλληλα, καθηγητές, φιλόσοφοι, γιατροί, νομικοί, λόγιοι, κληρικοί, καλλιτέχνες που προσέρχονται απ' όλο τον ελληνικό χώρο, βρίσκουν στη ρουμανική γη τη δεύτερη πατρίδα τους, στην οποία συναντούν καλύτερες συνθήκες για μια πιο ελεύθερη και άνετη ζωή. Η συμβολή τους στην αναμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών δομών και των νοοτροπιών της ρουμανικής Κοινωνίας, στις περιοχές που είχαν εγκατασταθεί, είναι σήμερα ομόφωνα αναγνωρισμένη. Η άνθιση και η ακμή του Ελληνισμού στις ρουμανικές περιοχές σημειώνεται κυρίως κατά την Φαναριώτικη εποχή (1711/1716 – 1821). Εκτός από καλοί διαχειριστές, αρκετοί από τους 31 Φαναριώτες Ηγεμόνες είναι αυτοί οι ίδιοι Λόγιοι ή άνθρωποι που αγαπούν τον Πολιτισμό. Ο κύκλος Λογίων που υπήρχε στο Βουκουρέστι γύρω από τον Δημήτρη Καταρτζή (περ.1730-1807), «μαικίνα των Λογίων της Βλαχίας» ή «πατριάρχης

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΑΞΙΟΝΑΣ II: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

των Λογίων», όπως τον αποκαλούσαν οι σύγχρονοί του, είναι καθοριστικός για το πνευματικό κλίμα της εποχής. Οι ρουμανικές χώρες έγιναν εστία του ελληνικού Διαφωτισμού και με τη σειρά τους, οι Ρουμάνοι Λόγιοι αφομοίωσαν τις θετικές επιδράσεις του κινήματος αυτού.

Την εκπαίδευση στα ελληνικά, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες εκπροσωπούν οι περίφημες Ηγεμονικές Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και Ιασίου, οι οποίες ιδρύθηκαν το 1684 και 1707 αντίστοιχα και απετέλεσαν αληθινά Πανεπιστήμια της Ανατολής. Από τις έδρες τους πέρασε επί ενάμισυ αιώνα (έως δηλαδή το 1821), σχεδόν όλη η ελίτ των Ελλήνων Διανοουμένων της εποχής. Οι μαθητές τους ήταν όχι μόνον Έλληνες και Ρουμάνοι, αλλά και νέοι που έρχονταν απ' όλη την Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη. Στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, που ιδρύθηκε με την φιλοδοξία να αναβιώσει το «Λύκειον» του Αριστοτέλη, ο αριθμός των μαθητών το 1816, όταν διευθυντής της ήταν ο Ηπειρώτης Νεόφυτος Δούκας (περ.1760-1845), έφθανε τους 400. Μαθητής του θεσσαλλού Γρηγορίου Κωνσταντά και του συμπατριώτη του Λάμπρου Φωτιάδη (1752-1805), ο Νεόφυτος Δούκας από το χωριό Άνω Σουδενά (κοντά στο Ζαγόρι, τα σημερινά Άνω Πεδινά) συνεχίζει, ως Διευθυντής της Ηγεμονικής Ακαδημίας Βουκουρεστίου, την αξιόλογη δραστηριότητα του προκατόχου του Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου (1755-1830) από τα Κύθηρα. Διακρίνονται και οι δύο ως αναμορφωτές αυτού του σημαντικού εκπαιδευτικού Ιδρύματος. Κατά την επιστροφή του στην Ελλάδα, ο Δούκας στέλνει στο Βουκουρέστι 10.000 αντίτυπα από τις εκδόσεις του, ως δωρεά για τις βιβλιοθήκες και τους φτωχούς μαθητές. Ξεχωριστό όνομα στον γαλαξία των Καθηγητών της Ακαδημίας, με θεμελιώδες παιδαγωγικό έργο είναι ο εξ Ιωαννίνων Λάμπρος Φωτιάδης (περ.1752-1805), που μένει στο Βουκουρέστι από το 1776 μέχρι το θάνατό του το 1805, δηλαδή επί περ. 30 χρόνια. Πολλά από τα έργα των τριών αυτών Καθηγητών και Διευθυντών γράφτηκαν στην ρουμανική γη, κυκλοφόρησαν και γνώρισαν ιδιαίτερη απήχηση στις ρουμανικές χώρες. Και οι τρεις είχαν σπουδαίους μαθητές, όχι μόνον Έλληνες, αλλά και Ρουμάνους οι οποίοι είσαν δίγλωσσοι και έγιναν μετά ένθερμοι πρωτεργάτες των Ελληνικών Γραμμάτων στην Ρουμανία. Διευθυντής και καθηγητής στο Βουκουρέστι για σύντομο διάστημα (περ. ενός έτους, του 1818) είναι ο Λόγιος και κληρικός Βενιαμίν ο Λέσβιος (1759/1762/1766-1824), γνωστός για την ενθάρρυνση της διδασκαλίας των Θετικών Επιστημών.

Ανάμεσα στους Καθηγητές της Ηγεμονικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου κατά τα τελευταία 21 χρόνια της ύπαρξής της, θα συναντήσουμε και άλλα σημαντικά ονόματα Λογίων. Ο Γεώργιος Γεννάδιος (1786-1854), γεννημένος στη Θρακία από Ηπειρώτες γονείς, από τα Δολιανά, μετά τις πρώτες σπουδές στα Ιωάννινα, σε ηλικία 11 ετών έρχεται στο Βουκουρέστι, όπου ένας θείος του ήταν Ηγούμενος μοναστηρίου, και σπουδάζει με τον Λάμπρο Φωτιάδη και τον Κωνσταντίνο Βαρδαλάχο. Αργότερα γίνεται ο ίδιος Καθηγητής εδώ, αλλά ύστερα από μια διαμάχη με τον Νεόφυτο Δούκα, ιδρύει με τον συμπατριώτη του Ιωάννη Μακρή ιδιωτικό Σχολείο, στην πρωτεύουσα της Βλαχίας. Φιλικός, συνεργάτης του Αλεξάνδρου Υψηλάντη ο Γεννάδιος, είναι ο κύριος οργανωτής του Ιερού Λόχου. Η Στοιχειώδης Εγκυκλοπαιδεία των παιδικών μαθημάτων, που συντάσσει μαζί με τον Γεώργιο Λασσάνη (1793-1870) από την Κοζάνη, γίνεται βασικό εγχειρίδιο στις δυο

Ακαδημίες. Ο Γεννάδιος συνέχισε να συμβουλεύει τους Ρουμάνους νέους, που πήγαιναν να σπουδάσουν στην Αθήνα. Διδάσκουν επίσης στο Βουκουρέστι ο μαθηματικός και Ιερολοχίτης Στέφανος Κανέλλος (1792-1823), ο Θεσσαλός Παιδαγωγός Στέφανος Κομμητάς (1770-1830), συνεργάτης του Νεοφύτου Δούκα, ο μεταφραστής, θεατρικός συγγραφέας και γιατρός Νικόλαος Πίκκολος (1792-1865), ο οποίος ασκεί την Ιατρική στο Βουκουρέστι, επί μια ολόκληρη δεκαετία. Η Εγκυκλοπαιδεία των ελληνικών μαθημάτων ...εκ των αρίστων συγγραφέων και ποιητών, του Κομμητά, σε 12 τόμους δημοσιεύεται στην Βιέννη με την οικονομική υποστήριξη των Ρουμάνων βογιάρων.

Διευθυντές και Καθηγητές στην Ηγεμονική Ακαδημία του Ιασίου, είναι δύο θεσσαλοί μαθηματικοί, – ο Στέφανος Δούγγας (18ο αι.-1830) επί τρία χρόνια (1813-1816) και ο Δημήτριος Γοβδελάς (περ.1780-1831). Ο Γοβδελάς κλείνει το 1821 την πύλη της Ακαδημίας του Ιασίου, όπως το ίδιο κάνει ο ομόλογός του, Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος στο Βουκουρέστι. Στο Ιάσιο διδάσκει επίσης ο Δανιήλ Φιλιππίδης (περ.1750-1832), ο πρώτος που χρησιμοποίησε το όνομα Ρουμανία, στο έργο του Ιστορία της Ρουμανίας, το οποίο τυπώθηκε το 1816 στη Λειψία.

Από τους αποφοίτους των Ακαδημιών, θα αναφέρουμε εδώ τον Μυτιληναίο, Θεόδωρο Αλκαίο (1780/1785-1833), μαθητή του Λάμπρου Φωτιάδη. Πολύπλευρη προσωπικότητα ο Αλκαίος είναι ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, ηθοποιός στο Ιάσιο (παίζει το 1804 στο δράμα Αχιλλέας, του Αθανασίου Χριστοπούλου) όπως και στο Βουκουρέστι, μαζί με την σύζυγό του, Μαριγώ Βρανέλη. Άλλος μαθητής του Φωτιάδη είναι ο Ποιητής από την Πάτρα Διονύσιος Φωτεινός (1777-1821), που κατέχει υψηλά αξιώματα στην ηγεμονική Αυλή της Βλαχίας. Μας άφησε μια τρίτομη Ιστορία της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας (Βιέννη, 1818-1819), με πολύτιμα στοιχεία για την εξέλιξη του ελληνισμού στα Ρουμανικά Πριγκιπάτα, καθώς και το ποίημα Νέος Ερωτόκριτος, η μετάφραση του οποίου (1837, 2η έκδοση 1867, Σμπίου) από τον Αντώνιο Πάνο, αποτελεί την πρώτη ρουμανική έκδοση ελληνικού λογοτεχνικού έργου. Πολύπλευρη δραστηριότητα διεξάγει ο Κωνσταντίνος Κυριάκος (1800-1880) από το Μεσολλόγγι. Μαθητής του Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου ο Κυριάκος, γίνεται το δεξί χέρι της «δομνίτσας» Ραλλού Καρατζά στο θέατρο της Ερυθράς Κρήνης. Ιερολοχίτης, πληγώνεται στη μάχη του Δραγατσανίου και είναι αναγκασμένος να φύγει από τη Βλαχία. Το 1829 επιστρέφει και γίνεται, για μισό αιώνα, η ψυχή του θεατρικού κινήματος στο Βουκουρέστι. Είναι ο πρώτος μεταφραστής του Ομήρου στα ρουμανικά. Ο Κυριάκος είναι τυπική περίπτωση Έλληνα Διανοουμένου της Ρουμανίας, που ταυτίζεται και με τις δυο πατρίδες. Φωτεινή μορφή Λογίου του πρώτου μισού του 19ου αιώνα στο Βουκουρέστι είναι ο γιατρός και μεταφραστής από τα Ιωάννινα Μιχαήλ Χριστάρης (1773-1851). Μαθητής του συμπατριώτη του Λάμπρου Φωτιάδη, ασκεί το επάγγελμά του στο Βουκουρέστι. Θησαυροφύλακας της Φιλικής Εταιρείας και Ιερολοχίτης, χαρίζει όλη την περιουσία του στον Αγώνα. Μεταφραστής θεατρικών έργων, που οι παραστάσεις τους ανεβαίνουν στην σκηνή του Θεάτρου της Ραλλούς Καρατζά, γράφει ο ίδιος την Κατήχηση των κυριότερων κοινωνικών καθηκόντων (Βουκουρέστι, 1831), έργο πρωτοποριακό, που ξεκινάει από τις πιο σύγχρονες τάσεις της ευρωπαϊκής Σκέψης της εποχής.

Μετά το κλείσιμο των δυο Ηγεμονικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, η Εκπαίδευση στην ελληνική συνεχίζεται, κυρίως σε ιδιωτικά Σχολεία, ο αριθμός των οποίων αυξάνει συνεχώς. Παραδείγματος χάριν, το 1832, από 28 ιδιωτικά Σχολεία στο Βουκουρέστι, τα 12 είσαν ελληνικά. Η δραστηριότητα στο Μοναστήρι του Αγίου Σάββα, στο οποίο λειτουργούσε πριν η Ακαδημία, συνεχίζεται από το ομώνυμο Κολλέγιο. Ανάμεσα στους Καθηγητές του θα βρούμε τον Γρηγόριο Παππαδόπουλο (1819-1873), τον μελλοντικό Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, που διευθύνει την έδρα αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Καθηγητής νέας ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας, είναι ο φιλόπονος μεταφραστής, Ιωάννης Κολοκοτιδής. Οι μεταφράσεις του από τους αρχαίους Συγγραφείς, με «σχόλια στα ελληνικά και ρουμανικά», μένουν υποδειγματικές για την εποχή του. Μια επιλογή από τα κείμενά του τυπώνεται σε 1.000 αντίτυπα για τη χρήση όλων των σχολείων. Ο Αντώνιος Ταμπακόπουλος, Παιδαγωγός, Καθηγητής ελληνικής γλώσσας στο Εθνικό Κολλέγιο του Αγίου Σάββα, στο Βουκουρέστι, είναι και ο ιδρυτής του περιοδικού «Ο Θεατής»(1860-1862). Ο Ταμπακόπουλος είναι ιδιοκτήτης της «Εταιρείας της εν Βουκουρεστίω Ελληνικής Τυπογραφίας», όπου τυπώνει όχι μόνον την εφημερίδα του, αλλά και βιβλία στα ελληνικά, ρουμανικά και γαλλικά. Ο εισηγητής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου (τύπου Lancaster) στην Μολδαβία, είναι ο Γεώργιος Κλεόβουλος (1785-1828). Με την συνεργασία του Ρουμάνου Βογιάρου Nicolae Rosetti Roznoveanu, ο Κλεόβουλος ανοίγει το 1819 στο χωριό Stânca, κοντά στο Ιάσιο, ένα τέτοιο Σχολείο από τα θρανία του οποίου φεύγουν οι πρώτοι Δάσκαλοι Σχολείων στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ την αξιοθαύμαστη συνεργασία ενός Έλληνα παιδαγωγού και ενός Ρουμάνου φιλέλληνα και Διανοουμένου, για την πρόοδο των δυο λαών. Η μέθοδος αυτή θα γνωρίσει απήχηση και επιτυχία και στο Βουκουρέστι, στην Ακαδημία και σε άλλα Σχολεία.

Οι Ηγεμόνες του πρώτου μισού του 19ου αιώνα συνεχίζουν να προσλαμβάνουν για την εκπαίδευση των παιδιών τους, Έλληνες Λογίους. Καθηγητής των παιδιών του ηγεμόνα Φαναριώτη Αλεξάνδρου Σούτσου, πρώτα στην Πόλη και αργότερα στο Βουκουρέστι είναι ο Λόγιος Γεώργιος Σερούιος (1783-1849) από τη Κέα. Είναι μέλος, μαζί με τον Αθανάσιο Χριστόπουλο, τον Μιχαήλ Χριστάρη και τον Κωνσταντίνο Φιλίττη, της πρώτης θεατρικής εφορείας που ιδρύει ο Ηγεμόνας, για την ανάπτυξη του ελληνικού Θεάτρου. Μετά τα γεγονότα του '21, ο Σερούιος μεταφράζει 20 θεατρικά έργα, από τα οποία δημοσιεύθηκαν, μόνον τα τέσσερα του Βολταίρου. Καθηγητής στην Αυλή του τελευταίου Φαναριώτη ηγεμόνα της Μολδαβίας, Μιχαήλ Η Σούτσου είναι Ο Μανουήλ Βερνάρδος (1777-1852) από το Ρέθυμνο. Εγκυκλοπαιδιστής, γνώστης 7 γλωσσών, ήταν ταυτόχρονα αλληλογράφος του βιεννέζικου περιοδικού «Ερμής ο Λόγιος». Το 1812 ανοίγει στο Ιάσιο τυπογραφείο, όπου εκδίδονται μέχρι το κλείσιμο της το 1821, 21 ελληνικά βιβλία, θρησκευτικά, λογοτεχνικά και ιστορικά. Εδώ τυπώνονται ο Κώδικας Καλλιμάχη, η ανώνυμη συλλογή 'Ασματα και πονημάτια διαφόρων (με τόπο έκδοσης «εν Κοσμοπόλει») και τα επαναστατικά μανιφέστα του Αλεξάνδρου Υψηλάντη. Φιλικός, μας δίνει στα απομνημονεύματά του μια ζωντανή σελίδα των ιστορικών γεγονότων, αυτόπτης μάρτυρας των οποίων ήταν. Στο τυπογραφείο του Βερνάρδου εκδίδει ο Λόγιος Νικόλαος Πολύαινος με την υποστήριξη ενός Ηπειρώτη που λέγεται Σκαμνετίτης, δυο ιστορικά έργα του, που συγκροτούν μια φιλόδοξη εργασία για την παγκόσμια Ιστορία σε 8 τόμους, με πολύτιμες αναφορές στην Ιστορία των Ρουμάνων, και άλλ-

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΑΞΟΝΑΣ II: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

λη μία, για την παλαιά Ιστορία της Ηπείρου. Ιδιωτικός Δάσκαλος στα σπίτια των βογιάρων, είναι ο αντίπαλος του Ρήγα Βελεστινλή, Μιχαήλ Περδικάρης (1766-1828) από τη Κοζάνη, ο οποίος θα σατιρίζει αργότερα τα φαναριωτικά ήθη που τα γνώριζε από κοντά.

Πολλοί Έλληνες Λόγιοι κατέχουν υψηλά αξιώματα στις δυο Ηγεμονικές Αυλές. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται ο Αθηναίος Παναγιώτης Κοδρικάς (ή Παναγιωτάκης Κλουτζάρης ή Καγκελάριος όπως επονομαζόταν) (1762-1827), ο οποίος είναι Γραμματικός του Μιχαήλ Ι. Σούτσου, στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο και του Νικολάου Μαυρογένη, στο Βουκουρέστι. Γνωρίζει όλη την ελιτ των Ελλήνων Λογίων, τον Καταρτζή, Μοισιόδακα, Κωνσταντά, Φωτιάδη, με την εποπτεία του οποίου πραγματοποιεί τις πρώτες μεταφράσεις του. Πολύ σημαντικά αξιώματα κατέχει ο Ιακωβάκης Ρίζος Νερουλός (1778-1849/1850), στην αρχή κοντά στον ηγεμόνα της Βλαχίας και της Μολδαβίας, Αλέξανδρο Υψηλάντη, ύστερα κοντά στο Ιωάννη Καρατζά, στο Βουκουρέστι και τον Μιχαήλ ΙΙ Σούτσο, στο Ιάσιο. Φιλικός, προσφέρει πολύτιμη υποστήριξη στην Επανάσταση. Οι τραγωδίες του Ασπασία και Πολυξένη παίχτηκαν στο Βουκουρέστι και μεταφράστηκαν στα ρουμανικά. Συγγενής του Αλεξάνδρου Σούτσου, ο Ιάκωβος Ρίζος Ραγκαβής (1779-1855) είναι το δεξί χέρι του Ηγεμόνα. Διευθύνει το θέατρο της Ερυθράς Κρήνης μετά την φυγή της Ραλλούς και υποστηρίζει την ελληνική Παιδεία. Στην Αυλή του Σούτσου βρίσκεται και ο Σμυρνιώτης Νικόλαος Σκούφος (τέλος του 18ου αιώνα-πρώτο μισό του 19ου αι.) που βοηθάει με την σειρά του το ελληνικό Θέατρο του Βουκουρεστίου. Το Δοκίμιον περί πατριωτισμού προς τους κατοίκους των ιωνικών επτά νήσων μεταφράζεται στα ρουμανικά (Ιάσιο, 1829) και γνωρίζει τέτοια απήχηση στην Ρουμανία, ώστε γίνεται διδακτικό εγχειρίδιο στα Σχολεία.

Μαθητής του Λάμπρου Φωτιάδη και Γρηγορίου Κωνσταντά στο Βουκουρέστι, με λαμπρές σπουδές ιατρικής, φιλοσοφίας και φιλολογίας στην Δύση, Καθηγητής των παιδιών του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Μουρούζη, κάτοχος μερικών από τα πιο σημαντικά αξιώματα στο Ιάσιο αλλά και στο Βουκουρέστι, στην Ηγεμονική Αυλή του Ιωάννη Καρατζά, ο Αθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) που γεννήθηκε στην Καστοριά πριν από 240 χρόνια, είναι ο πιο διάσημος Έλληνας Λόγιος του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, στα Ρουμανικά Πριγκιπάτα. Πολύπλευρη προσωπικότητα, ο τελευταίος Διαφωτιστής, γιατρός και νομικός που συνέταξε την Νομοθεσία της Βλαχίας, την οποία του είχε αναθέσει ο Ηγεμόνας Καρατζάς. Η Νομοθεσία της Βλαχίας αποτελεί το πρώτο νομικό έργο, στο οποίο χρησιμοποιείται η ομιλούμενη γλώσσα. Ως θεατρικός συγγραφέας, έγραψε το ηρωικό δράμα Αχιλλέας, που παίχτηκε υπό τον τίτλο, ο Θάνατος του Πατρόκλου, στο Ιάσιο, στο οποίο λειτούργησε με την πρωτοβουλία του, από το 1804 μέχρι το 1806, το πρώτο ελληνικό Θέατρο. Υπήρξε επίσης ο συγγραφέας των Λυρικών αλλά και της Γραμματικής της Αιολοδωρικής διαλέκτου, ήτοι της ομιλούμενης τωρινής ελληνικής γλώσσας, και ακόμα, των Πολιτικών Παραλλήλων, των Ελληνικών Αρχαιολογημάτων. Ο «Νέος Ανακρέων», όπως επονομαζόταν, έχει σφραγίσει με το έργο του τις αρχές της ρουμανικής Λογοτεχνίας, που βρίσκεται εκείνη την εποχή κάτω από την βαρεία σκιά του, και του ρουμανικού Πολιτισμού. «Ο κ. λογοθέτης Αθανάσιος Χριστόπουλος, ο περίφημος λυρικός ποιητής στην νέα ελληνική γλώσσα, είναι πατριώτης, με τα αξιώματα και τα ταλέντα του, της Ελλάδος και της Βλαχίας», έλεγε ο Ιον

Χελιάδε Ραδουλέσκου, που μεταφράζει τα Λυρικά του και γράφει μια Γραμματική της ρουμανικής, παίρνωντας ως υπόδειγμα την Γραμματική του Καστοριανού Λογίου. Οι Φαναριώτες Ηγεμόνες επίσης της εποχής αυτής είναι οι ίδιοι Λόγιοι, γνώστες πολλών γλωσσών, υποστηρικτές της Παιδείας και των Γραμμάτων. Ο Αλέξανδρος Χαντζερής (1768-1854) είναι συντάκτης ενός τετραγλώσσου λεξικού, έργο πρωτοποριακό για την εποχή του, ο Αλέξανδρος Μουρούζης συνεργάζεται στενά με τον Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας, Δοσίθεο Φιλίττη στον τομέα της Παιδείας και του Πολιτισμού. Ο Ιωάννης Καρατζάς είναι μεταφραστής θεατρικών έργων του Carlo Goldoni.

Το Εκκλησιαστικό περιβάλλον ήταν ένας από τους κυρίους τομείς διείσδυσης των Ελλήνων στην ζωή και τον Πολιτισμό της ρουμανικής Κοινωνίας, αρχίζοντας από τον 16ο αιώνα. Το 19ο αιώνα διακρίνονται οι Εκκλησιαστικοί από την Ήπειρο, Δοσίθεος Φιλίττης (1734-1826) από τη Πωγωνιανή και ο ανηψιός του από τη Ζίτσα, Κωνσταντίνος Φιλίττης (?-1827). Επίσκοπος του Μπουζάου (από το 1787), Μητροπολίτης της Ουγγροβλαχίας επί 17 χρόνια (1793-1810), ο Δοσίθεος, εμπλέκεται δραστήρια τόσο στην εκκλησιαστική όσο στην πολιτιστική ζωή της Βλαχίας. Πρόεδρος της Εφορείας των Σχολείων, υποστηρίζει την Ηγεμονική Ακαδημία, αναμορφώνει πολλά Σχολεία, στέλνει υποτρόφους για σπουδές στο εξωτερικό, τυπώνει με τα δικά του έξοδα πολλά βιβλία, μεταφράζει εκκλησιαστικά έργα. Με την διαθήκη του, μέσω της οποίας χαρίζει τα ίδια ποσά τόσο στη γενέτειρά του όσο και στην πατρίδα που τον υιοθέτησε, εντάσσεται στην ομάδα των μεγάλων Ελλήνων Ευεργετών του 19ου αιώνα. Ο Κωνσταντίνος, επίσκοπος του Μπουζάου (1793-1819), συνεχίζει το έργο του θείου του στον τομέα της Παιδείας και του Πολιτισμού. Ο Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1809-1812) Ιγνάτιος ο Λέσβιος (περ.1766-1828) που είχε διατελέσει επί 11 έτη προηγουμένως, Επίσκοπος Ναυπάκτου και Άρτας, υποστηρίζει τον Κωνσταντίνο Βαρδαλάχο στην αναδιοργάνωση της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου και είναι ταυτόχρονα πρωτεργάτης και ιδρυτικό μέλος της «Ελληνο-Δακικής Φιλολογικής Εταιρείας». Παρά την σύντομη ζωή της (από 1810 ως 1812), η Εταιρεία, τα μέλη της οποίας ήταν Έλληνες και Ρουμάνοι απ' όλους τους τομείς (καθηγητές, γιατροί, εκκλησιαστικοί, έμποροι) κατέχει, όπως συμπεραίνει ο αείμνηστος ιστορικός Νέστωρ Καμαριανός, «σημαντική θέση στην ιστορία των ρουμανο-ελληνικών σχέσεων καθώς και στην ιστορία του νοτιο-ανατολικού ευρωπαϊκού Πολιτισμού». Αυτό το υποκεφάλαιο πρέπει να το συμπληρώσουμε με το όνομα του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, Κυπριανού (1756-1821), που διαμένει στο Ιάσιο επί 18 έτη και κατά την επιστροφή του στη Λευκωσία, ιδρύει την Ελληνική Σχολή (το μελλοντικό Παγκύπριο Γυμνάσιο) κατά το πρότυπο της Ηγεμονικής Ακαδημίας Ιασίου, όπου ήταν Σπουδαστής.

Με τον Δοσίθεο Φιλίττη, ανοίγει η χρυσή αλυσίδα των Ελλήνων Ευεργετών της Ρουμανίας κατά τον 19ο αιώνα. Ο Απόστολος Αρσάκης έρχεται από την γενέτειρά του, το χωριό Χοταχόβα της Κορυτσάς, το 1800 και εγκαταλείπει την Βλαχία μόνον για τις πρώτες σπουδές του στην Βιέννη, ως μαθητής του συμπατριώτη του Νεοφύτου Δούκα. Μεταβαίνει εν συνεχεία για σπουδές Ιατρικής στη Χάλλε της Γερμανίας, όπου παίρνει το 1813 και το διδακτορικό του, με εργασία στα λατινικά (*De piscium cerebro et medulla spinali*). Στον

«Λόγιο Ερμή» δημοσιεύει Έκθεσι συνοπτική της ιατρικής επιστήμης, πρώτο έργο τέτοιου είδους στην ελληνική βιβλιογραφία του τομέα. Νυμφευμένος με την Αναστασία Δαρβάρη, που και σήμερα μπορεί να θαυμάσει κανείς την τοιχογραφία της οικογένειάς τους στην σκίτη Δαρβάρη, που ευρίσκεται στην καρδιά του Βουκουρεστίου. Παράλληλα με την άσκηση του επαγγέλματός του, διεξάγει λαμπρή σταδιοδρομία ως Πολιτικός, φθάνοντας μέχρι το αξίωμα υπουργού Εξωτερικών στη Κυβέρνηση της Βλαχίας και εν συνεχεία, της πρώτης Κυβέρνησης της ενωμένης Ρουμανίας. Για δυο εβδομάδες κατέχει και τη θέση Πρωθυπουργού της Ρουμανίας. Στο χωριό Βέδεα, κοντά στο Δούναβη, σε απόσταση 60 χιλιομέτρων από το Βουκουρέστι, όπου είχε κτήματα, το όνομα Αρσάκη το βλέπει κανείς διατηρημένο στο αρχοντικό του, που στεγάζει σήμερα το Δημαρχείο, στο κτίριο του παλιού Δημαρχείου που σήμερα είναι το Ταχυδρομείο, στο Σχολείο με την κτητορική επιγραφή του ιδρυτή του, στην ωραία εκκλησία Αγίου Παντελεήμονος, που έχτισε στην μνήμη του αποθανόντος γιού του, και η οποία αποτελεί ιστορικό μνημείο, κοσμημένο με τοιχογραφίες του σπουδαίου Ρουμάνου ζωγράφου Gheorghe Tattarescu. Το χωριό αυτό θα έπρεπε να αποτελέσει υποχρεωτικό σημείο σταθμεύσεως στον σύγχρονο χάρτη των προσκυνημάτων για τους συμπατριώτες του από την Ήπειρο και τη Ρουμανία. Επειδή πολλά από τα βιογραφικά στοιχεία του είναι αντιφατικά, μια συνεργάτις των εκδόσεων «Ομόνοια», η διακεκριμένη ιστορικός Georgeta Filitti, ετοιμάζει βιογραφία του Αρσάκη, βασισμένη στα πολλά έγγραφα που φυλάσσονται στα Αρχεία του Κράτους.

Μια επιστημονική έρευνα, που να μελετήσει προσεχτικά τα έγγραφα, χωρίς να παραλείψει και τους δεκάδες φακέλους που βρίσκονται στο ρουμανικό Υπουργείο Εξωτερικών, και που αφορούν την δραστηριότητά τους, στη γη της σημερινής Ρουμανίας, οφείλεται και στον εθνικό Ευεργέτη από το Λάμποβο Τεπελενίου, Ευάγγελο Ζάππα (1800-1865) και στον εξάδελφό του, Κωνσταντίνο. Ο Ζάππας έχει συντάξει την διαθήκη του στα ελληνικά και στα ρουμανικά, πράγμα που αποτελεί εύγλωττη απόδειξη της αγάπης που έτρεφε ο Ηπειρώτης Λόγιος, και για τις δυο πατρίδες του. Αν και συγγραφέας ενός μοναδικού έργου, που τυπώνεται το 1847, σε δίγλωσση έκδοση και όπου μας κάνει γνωστή την εμπειρία του από την αποτελεσματική εκμετάλλευση της γης, ο Ζάππας, που έτρεφε ιδιαίτερο θαυμασμό για τον Πολιτισμό, απετέλεσε ιδρυτικό μέλος της Λογοτεχνικής Ρουμανικής Εταιρείας, το 1866, που εν συνεχεία μετονομάζεται σε Ρουμανική Ακαδημαϊκή Εταιρεία και σήμερα αποτελεί την Ρουμανική Ακαδημία.

Σημαντικό μέλος της τριάδας των Ελλήνων Ευεργετών του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα είναι και ο Κεφαλλονίτης Παναγής Χαροκόπος (1835-1911), δωρητής και κτήτωρ της Ελληνικής Εκκλησίας, η οποία αποτελεί μέχρι σήμερα αληθινό κόσμημα της ρουμανικής πρωτεύουσας.

Η ιστορία του ελληνικού Τύπου έχει επίσης την αφετηρία της στα ρουμανικά μέρη. Πρόδρομος του ελληνικού Τύπου στην Ρουμανία, είναι ο Δημήτρης Αργυριάδης, ιδρυτής της πρώτης ελληνικής εφημερίδας, «Ο ζέφυρος του Ίστρου», με υπότιτλο «Εφημερίς πολιτική, εμπορική και φιλολογική», που εκδίδεται στο Βουκουρέστι το 1841-1842. Ο Αργυριάδης κατάγεται από την Σιάτιστα Μακεδονίας και έρχεται στο Βουκουρέστι ως Δάσκαλος των παιδιών της οικογένειας του Βαρώνου Bellio. Παράλληλα ο Αργυριάδης ανοίγει στην

πρωτεύουσα της Βλαχίας και δικό του ιδιωτικό Σχολείο. Ο συμπατριώτης του, ο Αθανάσιος Χριστόπουλος, τον βοηθάει να πάρει έγκριση από τον Ηγεμόνα Αλεξάνδρο Γκίκα για την εφημερίδα του, που με την έκδοσή της ανοίγει την σειρά των 31 ελληνικών εντύπων που θα κυκλοφορήσουν στη Ρουμανία, επί 100 χρόνια. Στις σελίδες του «Ζεφύρου», ο Αργυριάδης δημοσιεύει αποσπάσματα από την δική του τραγωδία, Αθανασία. Ο Αργυριάδης είναι και ο πρώτος μεταφραστής στα ελληνικά από το έργο του Schiller.

Η πιο λαμπρή μορφή στην ομάδα Ελλήνων Δημοσιογράφων της Ρουμανίας, είναι ο Ηπειρώτης, από τα Ιωάννινα, Θωμάς Πασχίδης (1836-1890), «ο λόγιος-ο εκπαιδευτικός-ο δημοσιογράφος-ο Έλληνας-ο μάρτυρας», όπως τον χαρακτηρίζει ο Έλληνας Ιστορικός Ι. Μ. Χατζηφώτης, στην μονογραφία που του αφιερώνει. Είναι συνιδρυτής, μαζί με τον συμπατριώτη του Ζαχαρία Σαρδελλή, της εφημερίδας «Η Ίρις», με υπότιτλο «των λαών της Ανατολής», συντάκτης της εφημερίδας «Δεκεβάλος», και του «Ημερολογίου των Ελλήνων», του έτους 1887. Πολύπλευρη, εμβληματική προσωπικότητα, ο Πασχίδης, συνεργάζεται και με άλλες εφημερίδες, ελληνικές αλλά και ρουμανικές. Είναι συγγραφέας μιας Ιστορίας του Βουκουρεστίου, που περιλαμβάνει και πολλές πληροφορίες για την ζωή της ελληνικής κοινότητας της πόλης, καθώς και μιας Περιγραφής της Δακίας (έργο γραμμένο στα ρουμανικά και αφιερωμένο στην κ. Mandica Costache Georgescu, «μαρτυρία ειλικρινούς ευγνωμοσύνης για το καταφύγιο που βρήκε στο σπίτι της»). Τα έργα του είναι γραμμένα σε τρεις γλώσσες, στα ελληνικά, στα γαλλικά και στα ρουμανικά. Στα τελευταία, εκφράζει συχνά την ευγνωμοσύνη του προς τον «δακο-ρουμανικό λαό». Ο Πασχίδης σχολιάζει συχνά γεγονότα από την Ιστορία της Ρουμανίας, όπως είναι ο πόλεμος για την ανεξαρτησία. Σημαντική είναι η συμβολή του στον τομέα της εκπαίδευσης. Διετέλεσε ιδρυτής και Διευθυντής του Ελληνο-γαλλικού Λυκείου. Συχνά, κάτω από την υπογραφή του προσθέτει «ιδρυτής της ελληνικής παιδείας στη Δακία».

Άλλος σπουδαίος Έλληνας δημοσιογράφος, με καταγωγή από το χωριό Πάπιγγο, είναι ο Ζαχαρίας Σαρδελλής, πρώην γραμματέας του Ευαγγέλου Ζάππα, ιδρυτής της εφημερίδας «Ίρις». Ο Σαρδελλής διευθύνει την εφημερίδα από το 1865 μέχρι το 1913, όταν την αφήνει στα χέρια των δυο γιών του, Αλκιβιάδη και Αριστοτέλη, που και οι ίδιοι είσαν δραστήριοι δημοσιογράφοι. Από την 26 Μαρτίου 1886, υπό την αιγίδα της εφημερίδας «Ίρις» κυκλοφορεί, τρεις φορές την εβδομάδα, το φιλολογικό έντυπο με τίτλο «Ήπειρος». Οι περισσότεροι Έλληνες στο Βουκουρέστι, είσαν Ηπειρώτες, αλλά δεν ζουν σε παροικίες, επειδή, μας λέει ο Έκτορας Σαραφίδης, «με όλον των το πολυπληθές είναι εγκατεστημένοι εις πάσαν γωνία της Ρωμουνικής γης».

Αν ξεφυλλίσει κανείς τον ελληνικό τύπο του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, θα συναντήσει συχνά την υπογραφή του Κυπρίου Λογίου Επαμεινώνδα Φραγκούδη (1829-1897). Κατάγεται από την Λεμεσό και έρχεται στο Βουκουρέστι κατά το 1860, ως Καθηγητής της ελληνικής γλώσσας. Η σταδιοδρομία του εδώ είναι λαμπρή – Κοσμήτωρ της Σχολής Γραμμάτων, Διερμηνέας στο ρουμανικό Υπουργείο Εξωτερικών, διετέλεσε Καθηγητής στα πιο σημαντικά ρουμανικά Σχολεία της εποχής. Προικισμένος ρήτορας ο Φραγκούδης, δημο-

σιεύει τους λόγους του στις ελληνικές εφημερίδες της εποχής. Μένει μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες της ελληνικής Κοινότητας του 19ου αιώνα.

Τις τελευταίες δυο δεκαετίες του 19ου αιώνα διακρίνεται, στο Γαλάτσι αυτή την φορά, ο Λόγιος Ηπειρώτης Νικόλαος Γ. Δόσιος. Με διατριβή στη Φιλολογία, στην Ζυρίχη της Ελβετίας, μέλος της Φιλελληνικής Εταιρείας του Amsterdam, Καθηγητής ελληνικής γλώσσας και Φιλοσοφίας στο «Ινστιτούτο Βενιέρη» του Γαλατσίου από το 1882 ως το 1894, ο Δόσιος εκδίδει το 1887-1888 την εφημερίδα «Ίστρος», υπογράφει άρθρα στον ελληνικό, ρουμανικό και ξένο Τύπο, εκδίδει την «Εκάβη» του Ευριπίδη «μετά ψυχαγωγίας εξ ιδιογράφου Λάμπρου του Φωτειάδου» και «μετ'εικόνας του Λάμπρου Φωτειάδου», γράφει ποιήματα και πεζογραφήματα, όπως το «πρωτότυπον ηπειρώτικον διήγημα» Τα θύματα του Βάγια (Ιωάννινα 1817-1821), σημειώνει ιδιαίτερη επιτυχία, τόσο στην Ρουμανία όσο και στην Ελλάδα. Ετοίμασε για έκδοση και μια συλλογή με Ηπειρώτικους μύθους, «Ύλη προς συγγραφήν Ηπειρωτικής Λαογραφίας», το χειρόγραφο της οποίας χάθηκε δυστυχώς. Μετά το Γαλάτσι, ο Δόσιος συνεχίζει την σταδιοδρομία του στο Ιάσιο και στο Παρίσι, όπου σπουδάζει γλωσσολογία στην Σορβόνη. Το δίτομο έργο του Ελληνο-ρουμανικές μελέτες, που κυκλοφορεί στο Ιάσιο το 1901, προσφέρει πολύτιμα στοιχεία για την παρουσία των Ελλήνων στη Ρουμανία.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από την σύντομη αναδρομή μας, ο αριθμός των Ελλήνων Διανοουμένων της Ρουμανίας μένει σημαντικός κατά την διάρκεια όλου του 19ου αιώνα. Διακρίνονται τώρα όλοι οι τύποι Λογίων – παράλληλα με τους Διαφωτιστές του τύπου του 18ου αιώνα ή πολύπλευρες προσωπικότητες που δραστηριοποιούνται σε περισσότερους τομείς, όπως υπάρχουν και πολλοί άλλοι που προσπαθούν να εξειδικευθούν σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους.

Υπάρχουν ακόμα πολλά κενά, ιδιαίτερα όσο αφορά στην δραστηριότητα των Λογίων σε ρουμανική γη, ακόμα και όταν πρόκειται για τα πιο λαμπρά ονόματα. Η συστηματική έρευνα στα αρχεία που υπάρχουν στις κύριες εστίες του Ελληνισμού – Βουκουρέστι, Ιάσιο, Σιμπίου, Μπρασόβ – αλλά και σε όλες τις πόλεις όπου άνθισαν ελληνικές κοινότητες (Βραΐλα, Γαλάτσι, Σουλίνα, Κωνσταντσα, Τούρνου Σεβερίν κ.α.), σίγουρα θα έβγαζε στο φως πολύτιμες μαρτυρίες για τη ζωή των Ελλήνων στην Ρουμανία και θα βοηθούσε στην ακριβή συγγραφή βιογραφιών ορισμένων εξαιρετικά σημαντικών για τον Ελληνισμό προσωπικοτήτων. Τα 31 ελληνικά έντυπα (εφημερίδες και περιοδικά) που κυκλοφόρησαν επί 150 χρόνια σε διάφορες ρουμανικές πόλεις και φιλοξένησαν συνεργασίες με λαμπρές υπογραφές απ' όλον τον ελληνικό κόσμο αποτελούν με τη σειρά τους, πολύτιμα ντοκουμέντα εποχής.

Ένα μεγάλο λεξικό των Ελλήνων Λογίων Ρουμανίας από την Αρχαιότητα μέχρι το 20ο αιώνα (με τουλάχιστον 500 λήμματα), μονογραφίες αφιερωμένες σε προσωπικότητες όπως ο Αρσάκης, Ζάππας, Πασχίδης, Δόσιος κ.α., επιστημονικές εκδόσεις έργων τους, η βιβλιογραφία των ελληνικών εκδόσεων που έγιναν κατά καιρούς στην Ρουμανία αποτελούν για τους Έλληνες και Ρουμάνους ειδικούς ηθικό καθήκον, ως σεμνός φόρος τιμής σ' αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι, παρά τις αντιξοότητες των ιστορικών συμφραζομένων,

κατάφεραν να αναγράψουν ένδοξες σελίδες στην Ιστορία των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων καθώς και στην κοινή Ιστορία του Πολιτισμού της περιοχής.

Επιλογή βιβλιογραφίας

- Stelian Brezeanu, Constantin Iordan ș.a., Relațiile româno-elene. O istorie cronologică (Οι ρουμανο-ελληνικές σχέσεις. Ιστορικό χρονολόγιο), Βουκουρέστι, 2003.
- Ariadna Camariano-Cioran, L'Épire et les pays roumains, Ioannina, 1984.
- Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies princières de Bucarest et Jassy et leurs professeurs, Θεσσαλονίκη, 1974.
- Ariadna Camariano-Cioran, Relații româno-elene. Studii istorice și filologice (sec.XVI-XIX) [Ρουμανο-ελληνικές σχέσεις. Ιστορικές και φιλολογικές μελέτες (14ο -19ο αι.)], Βουκουρέστι, 2008.
- Nestor Camariano, Athanasios Christopoulos. Sa vie, son oeuvre littéraire et ses rapports avec la culture roumaine, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1981.
- Cicanci Olga, Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea (Ο ελληνικός τύπος στη Ρουμανία το 19ο αιώνα), Βουκουρέστι, 1995.
- Αθανάσιος Καραθανάσης, Ο Ελληνισμός στην Τρανσυλβανία, Θεσσαλονίκη, 2003.
- Pashalis M. Kitromilides, Anna Tabaki, Relations gréco-roumaines. Interculturalité et identité nationale, Athènes, 2004.
- Μαριάννα Κορομηλά, Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα, Αθήνα, 2001.
- Elena Lazăr, Cărturari greci în Țările Române (secolele XIV-XIX). Dicționar biografic [Ελληνες λόγιοι στις Παραδουνάβιες Ρουμανικές Χώρες(15ος-19ος αιώνες). Βιογραφικό λεξικό], Βουκουρέστι, 2009.
- Elena Lazăr, Literatura neoelenă în România (1837-2005). O bibliografie (Η νεοελληνική λογοτεχνία στη Ρουμανία. 1837-2005. Βιβλιογραφία), Βουκουρέστι, 2005.
- Maria Marinescu-Himiu, Ελληνο-ρουμανικές πνευματικές σχέσεις, Αθήνα, [1995].
- Φλορίν Μαρινέσκου, Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και Πολιτισμός, Αθήνα, 2007.
- Cornelia Papacostea-Danielopolu, Comunitățile grecești în România în secolul al XIX-lea (Οι ελληνικές κοινότητες στη Ρουμανία το 19ο αιώνα), Βουκουρέστι, 1996.
- Leonidas Rados (εκδότης), Interferențe româno-elene (secolele XV-XX) (Ρουμάνο-ελληνικές αλληλοεπιδράσεις (14ος-20ος αιώνες), Ιάσιο, 2003.
- Leonidas Rados, Sub semnul acvilei. Preocupări de bizantinistică în România până în 1918 (Κάτω από το σήμα του αετού. Βυζαντινές σπουδές στη Ρουμανία ως το 1918), Βουκουρέστι, 2005.
- Leonidas Rados (εκδότης), Școlile grecești în România (1857-1905) [Τα ελληνικά σχολεία στην Ρουμανία (1857/1905)], Βουκουρέστι, 2006.
- Demosthene Russo, Studii istorice greco-române (Ελληνο-ρουμανικές ιστορικές μελέτες), 2 vol., Βουκουρέστι, 1939.
- Paula Scalcău, Grecii din România (Οι Έλληνες της Ρουμανίας), 2η έκδοση, Βουκουρέστι, 2005.
- Paula Scalcău, Elenismul în România (Ο Ελληνισμός στη Ρουμανία), Βουκουρέστι, 2006.
- Paula Scalcău, Hellenism in Romania. An Illustrated History, Bucharest, 2011.
- Mihai Țirău, Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821). Mică enciclopedie [Οι Φαναριώτες Ηγεμόνες στις Παραδουνάβιες Ρουμανικές Χώρες (1711-1821). Μικρή Εγκυκλοπαιδεία], 2η έκδοση αναθεωρημένη και εμπλουτισμένη, Βουκουρέστι, 2008.